

Laat de kunst nu maar een bolhoed opzetten

Figuren/Essays

bundelt een aantal op het eerste gezicht
erg uiteenlopende essays van Bart Verschaffel.

Pieter T'Jonck zoekt naar
onderliggende 'figuren'.

De essay-bundel *Figuren/Essays* van Bart Verschaffel is een moeilijk boek, zij het niet in de gangbare betekenis van het woord. 'Moeilijk' roept altijd 'moeilijkdoenerij' op: potsierlijke gewichtigheid die ternauwernood pronken en pralen met andermans veren – in het essay nog meer dan in andere tekstvormen – kan verhelen. Die smet kleeft dus niet aan *Figuren/Essays*. De wijze waarop Verschaffel argumenteert en beschrijft, getuigt van een bijna pedagogische reflex om de dingen zo helder als mogelijk onder woorden te brengen. Ook wanneer het om dingen gaat die dat nauwelijks toelaten: 'schuwe onderwerpen', in zijn eigen woorden. Dat levert een zeer eigen schrijfwijze op. De bundel wemelt van metaforen en vergelijkingen die weinig tastbare begrippen als 'ernst', 'denken' of 'plechtigheid' plots concreet aanschouwelijk maken, maken dat je je althans kan voorstellen wat de auteur voor ogen staat. En waar dat niet volstaat, worden vaak verschillende synoniemen of variante omschrijvingen uitgeprobeerd, voorgesteld om een begrip te omcirkelen. Helemaal afwezig is jargon, of het gebruik van een begrippenapparaat dat de toegang tot de tekst verhindert voor wie er niet mee vertrouwd is. Heel vaak vertrekken de teksten juist vanuit bijna evidente, intuïtief juiste en aannemelijke vaststellingen. Een zin als 'de basisverhouding van de mens tot de wereld heeft men gedacht en beschreven als vestigen en als wonen' is een voorbeeld daarvan.

Deze schrijfwijze maakt de afzonderlijke essays, met een oud woord, behartenswaardig. Het zijn geen wetenschappelijke tractaten, zelfs niet in de ruimere zin van het woord, maar gedachtenexperimenten. Door de helde-

re, maar zoekende, omschrijvende formuleringen heen blijft de aanleiding voor het experiment, de 'steen des aanstoots' die de tekst uitlokte, tastbaar. Zo word je verleid om mee te lopen langs allerhande bedenkingen, sommige doodlopend, eindigend op een open vraag, andere plots onverwacht pertinent: daar wringt misschien het schoentje, daar doet het blijkbaar pijn. Maar de pertinentie kan ook liggen in het plots zien van een onverwachte gelijkenis tussen twee ogenschijnlijk totaal ongelijksoortige fenomenen. In het essay *Theatraliteit* bijvoorbeeld komt de uitdrukking 'iets doorzien', nu nog enkel overdrachtelijk gebruikt voor het begrijpen van een intrige of een drijfveer, plots in een heel ander daglicht te staan. 'Doorzien' blijkt een zo goed als letterlijk te interpreteren beschrijving te zijn van de primaire werking van het barokke hof(theater): dat was geconstrueerd vanuit het perspectief van de vorst, die letterlijk in een oogopslag zijn entourage, zowel voor als op de scène, kon doorzien. Het zijn pas de implicaties van deze constructie die de afgeleide, maar nu primaire betekenissen van deze uitdrukking hebben opgeleverd.

Gebaar

Eén en ander is aan de hand van *Architectuur is als een gebaar – over het 'echte' als architecturaal criterium* mooi te tonen. Steen des aanstoots is hier de lastige vraag naar het on-

derscheid tussen 'echt' en 'kitsch': een onwaarschijnlijk groot struikelblok in de hedendaagse discussie over bijvoorbeeld kunst. Het ontbreekt ons immers aan een maatstaf waaraan dat 'echte' af te meten valt op dezelfde harde manier als 'de abstracte en cumuleerbare waarden als money and success' meetbaar zijn. Op dit punt stelt Verschaffel een metafoor voor het 'echte' voor, die de kwestie niet noodzakelijkerwijze beslecht – wat hoe dan ook een onmogelijke taak zou zijn – maar wel helpt te zien wat de historische en existentiële grondslag voor de fantoompijn van het 'echte' is. Zoals de titel zegt: architectuur is (als) een gebaar. De auteur neemt alle tijd om geduldig en minutieus, met talrijke voorbeelden en citaten, te beschrijven wat het gebaar precies onderscheidt van het rituele handelen enerzijds en van het gewone, instrumentele handelen anderzijds. Het gebaar volgt geen nauwgezette reeks voorschriften, zoals het ritueel, die strekken tot één of ander hoger doel, maar het is ook niet zo willekeurig als bijvoorbeeld een fabricatieproces, waarbij louter de zo snel mogelijke productie, onverschillig op welke wijze, van tel is. Het gebaar is een vaststaande, voorgeschreven vorm van handelen die deel uitmaakt van het gewone bestaan, maar niet op een willekeurige wijze uitgevoerd kan worden. Iemand een hand geven is daarom een gebaar: de grondvorm is gegeven en alom bekend, maar kan toch meer of minder 'gepast' en 'overtuigend' uitgevoerd worden. Het is een soort acteren, een rol opnemen in de oude, retorische betekenis van het woord. Terloops wordt hier ook een tegengestelde kwestie – wat is het spontane en het geniale? – even aangeraakt. Daar gaat het er precies wel om om